

HALKBİLİMİ
ARAŞTIRMALARI DERNEĞİ
FOLKLOR RESEARCH ASSOCIATION

ULUSLARARASI
Halkbilimi
ARAŞTIRMALARI
DERNEĞİ

Uluslararası Halkbilimi
Araştırmaları Dergisi

Sayı 5, Yıl 2020 | Issue 5, Year 2020

Geliş Tarihi:22.10.2020 Kabul Tarihi:29.11.2020 Entry Date: 22.10.2020 Accepted: 29.11.2020

*MEYDAN C. ve GULİYEVA, MİNARA (2020), “Oğuz Türklerinde Giyim Kuşam: Dede Korkut Örneği”,
Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, S.5, s.169-191.*

OĞUZ TÜRKLERİNDE GİYİM KUŞAM: DEDE KORKUT ÖRNEĞİ*

Garment In Oghuz Turks: Exemplification Of Dede Korkut

Dr. Öğr. Üyesi Cemal MEYDAN*

Minara GULİYEVA*

Özet

Dede Korkut Kitabı Oğuz Türklerinin gelenek, görenek ve yaşam biçimini yansıttasının yanı sıra giyim kültürünün incelik ve özelliklerini de günümüze kadar taşımıştır. İnsanla birlikte var olan giyim kültürünün geçmişteki görünümü, işlevi ve nasıl olduğu hakkında günümüze ulaşan eserler vasıtasıyla bilgi edinilmektedir. Bu bakımdan makalenin konusu gereği çalışmada Oğuz Türklerinin giyim kuşam kültürü ile bilgi edinilebilecek kaynakların başında gelen Türk Dünya’sının ortak mirası Dede Korkut Kitabı temel alınarak eserin Dresden, Vatikan ve Günbet nüshaları incelenmiştir. Nüshaların taranması sonutespit edilen kıyafetlerle ilgili isim ve terimler belirlenmiş; bunların giyim kültürü açasından ne ifade edip hangi işlevlerde kullanıldıkları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda konu ‘Günlük yaşamda giyim kuşam’, ‘Törenlerde giyim kuşam’, ‘Savaşlarda giyim kuşam’ olmak üzere üç başlık altında ele alınarak incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Oğuz Türkleri, Dede Korkut, Giyim Kuşam, Kültür, Tören.

Abstract

The book of Dede Korkut reflects the customs and traditions of the Oghuz Turks as well as their life style such as delicacy and features of clothing culture which has survived nowadays. It’s possible for people obtain information about the appearance of coexisted ancient clothing culture, their function and how it looks like with the help of writings that have survived nowadays. In this regard, according to the subject of the article the information about the Oghuz Turks clothing culture based on the book of Dede Korkut, the common heritage of Turkish World which is one of the leading sources of information that contain copies of Dresden, Vatican and Gunbet were researched. The copies related to the names and terms of the clothes were valued and what kind of clothing they were using and what functions they were used for were refined and identified. In this section, the topic contain three headings: “Casual Daily Clothing”, “Clothing in ceremonies”, “Clothing in war”.

Key words: Oghuz Turks, Dede Korkut, clothing, culture, ceremony.

* Bu makale, Dokuz Eylöl Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Tekstil ve Moda Anasanat Dalı, “Horasan’dan Anadolu’ya Oğuz Türklerinde Giyim Kuşam” isimli yayımlanmamış Sanatta Yeterlilik tezinden üretilmiştir.

* Dokuz Eylöl Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü.

ORCID:0000-0002-6185-0151, e-posta: cemal.meydan@deu.edu.tr

* Dokuz Eylöl Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Tekstil ve Moda Tasarımı Anasanat Dalı.

ORCID: 0000-0001-9072-4165, e-posta: minara.guliyeva85@yahoo.com

Giriş

Halk biliminin maddi kültür unsurları içinde ele alınan giyim kuşam, bu sahada önemli bir yere sahiptir. Giyim ve kuşam, çıkış noktası korunma olmasına karşın kültürel gelişim sürecinde geniş fonksiyonlar yüklenmiş bir olgudur. İnsanların birincil ihtiyaçları içerisinde yer alan giyim kuşam, Türk Dünyası'nda da üzerinde araştırma yapılan önemli konulardan biridir. Tarihî süreç içerisinde Türk topluluklarının giyim kültüründe görülen gelişime paralel oluşturdukları elbiselerin yeni kullanım biçimiyle ilgili birçok etnografik kanıtlar bulunmaktadır. Bu tür bulgu ve kalıntıların yanı sıra konuyla ilgili bilgilere Orta Asya sahası duvar resimlerinden, minyatürlere, yazıtlardan, seyahatnamelerden, tarihî ve edebi eserlerden de ulaşılabilmektedir.

Giyim bir yönüyle bireyin yaptığı işi (savaşçı, din adamı, tacir, çoban vs.) dolayısıyla statüsünü, diğer yanı sıra da ekonomik durumunu ve cinsiyetini ortaya koymaktadır. Giyimdeki gelişmeler zamanla estetik ve moda denilen tarzın doğmasına yol açmış, çeşitli milletlerin ve insan topluluklarının dinî inançlarına, medeni durumları ile örf ve âdetlerine göre farklılıklar göstermiştir. Giyim tercihinde, iklim şartlarının, dinî inanışların, kültürel farklılıkların, zevklerin, hatta ekonomik durum ile bazı sosyal değerlerin etkisinden söz edilebilir. Kişisel özellikler de giyim kuşamın oluşmasını büyük ölçüde etkilemektedir. Kısacası giyim, insanın mevkisini, cinsiyetini, milliyetini, bölgesini, ait olduğu kabilesini, kültürel yapısını, inanç, duygu ve düşüncesini ortaya koymaktadır.

Birey veya bir topluluğun hayat tarzını biçimlendiren gelenek, görenek, alışkanlıklar, davranışlar, giyim kuşam ve inançlar kültürel özelliği belirler. Türk kültürünü, yaşam biçimini yansıtan öğelerin başında giyim kuşam akla gelir. Giyim kuşam, Türk Dil Kurumuna göre “üst baş” anlamına gelir. Divânu Lûgâti't-Türk'te giyim sözcüğü karşılığı olarak “ton” kelimesi kullanılmıştır (Atalay, 2013: 638).

Soner Yağlı'ya göre “*giyim üzerinden sahip olunan zihniyetin ne olduğu anlaşılabilir, giyim, zihniyetin sembolleşmiş biçimidir. Estetik zevkler, beğeniler, ekonomik durum, statü, ait olunan sınıf ya da olunmak istenen sınıfa dair ipuçları giyimin dilindedir*” (Yağlı, 2013:14). Ayrıca giyim, diğer kültürel unsurları gibi ait olduğu millettten bir parça olduğundan taşıdığı sembollerden, kullanıldığı bağlamlara göre ifade ettikleriyle kültürel belleği yansıtmak açısından da büyük önem taşımaktadır (Aydın, 2015: 782). Oğuz Türklerinde giyim kuşam en eski devirden günümüze kadar yaşanan coğrafyalara göre değişiklik göstermiştir. Şöyle ki;

insanlık var olduğu sürece giyim kuşam da zamana göre değişen, gelişen ve farklılıklar gösteren canlı bir organizma gibi bütün dünyada gündemin bir konusu olmayı sürdürecektir.

Türk topluluklarının giyim kuşamının eskiden beri kendine özgü bir niteliğe sahip olduğu görülmektedir. İslamiyet'in kabulüyle İslamiyet öncesi inanç ve düşünce kalıplarını girdikleri bu yeni medeniyetin getirileriyle birleştiren Türklerin, tarih boyunca farklı coğrafyalara yerleşip devletler kurması ve değişik iklimlerde pek çok kavimle iç içe, yan yana yaşayarak etkileşim içinde olması gibi etkenler giyim kuşam kültürlerine yansımış, bunun sonucunda da çok zengin bir giyim kültürü ortaya çıkmıştır.

İslam öncesi ve sonrası Türk topluluklarının giyimlerinde, giyeceklerinin ana maddesini deri, kürk ve yün oluşturmaktadır. Deri, Türk topluluklarının en eski ve en başta gelen giyim malzemesi olmuştur. Türkler, elde ettikleri deri, kürk ve yünü; başlık, giysi ve ayakkabı yapımında temel malzeme olarak görmüşlerdir. Konu, XI.-XIII. yy. Selçuklu dönemi Oğuz Türkleri açısından ele alındığında, Oğuz Türklerinin benzer süreç yaşadığı görülmektedir. O dönem hareketli bir yaşam tarzı süren Oğuz Türkleri, göç ettikleri yerlerin iklim koşulları başta olmak üzere hayat şartlarına; yaşadığı kültürel etkileşim neticesinde sosyo-kültürel yapılarına uyum sağladığı ve bu uyumun onların giyim kuşam kültürüne yansıdığı görülmektedir.

Geçmişten günümüze Oğuz Türklerinin giyim kuşamı ile ilgili bilgilere çeşitli kaynaklar vasıtasıyla ulaşılabilmektedir. Bu kaynaklardan en önemlisinin “Dede Korkut Kitabı” olduğu düşünülmektedir. Dede Korkut Kitabı, Oğuz Türk toplumunun değerler kitabı olup geleneğin aktarımını sağlamakta ve töre kitabı görevi görmektedir (Uygur, 2015: 1453,1454).

Türk Dünyasının ortak eseri olan “Dede Korkut Kitabı” Türk dili, edebiyatı, kültürü ile ilgili zengin bilgi kaynağı olmasının yanı sıra Türk topluluklarının giyim kuşam tarihi ve kültürüyle ilgili bilgi içermesi bakımından da büyük öneme sahiptir.

Dede Korkut boylarına bakıldığında konargöçer Oğuz toplumunun sağlam ve kesin kurallarla belirtilmiş, tesadüfe ve kararsızlıklara yer bırakmayan bir sosyal yapısı olduğu görülmektedir. Eser, Oğuz boylarının hayatını, özellikle yerleşik düzene geçmiş çeşitli uluslarla kahramanca savaşlarını anlatır. Oğuzlar, Selçuklu Devleti (Sümer, 2016: 91) ve Osmanlı İmparatorluğu'nun (Geyikoğlu, 1999: 251) kurucuları olmakla birlikte eserde anlatılan Oğuzlar, ne tarih içinde belli bir zamana ne de coğrafyada hudutlarıkesin sınırlarla çizilebilen bir yere bağlanabilir. Ancak Dede Korkut Kitabı'nda Oğuz coğrafyası, Sir Derya'dan Hazar

Denizi'ne ve Doğu Anadolu'ya kadar geniş bir bölgeyi içine alan coğrafi alan olarak karşımıza çıkmaktadır (Ergin, 2014: 52).

Resim 1: Oğuz coğrafyasında ve X. yüzyıl Dede Korkut boylarında geçen yer isimleri (Buldu; Meydan; Güngör, 2016: 932).

Dede Korkut boylarında giyim kuşamla ilgili çok önemli bilgiler bulunmaktadır. Bundan ötürü eserdeki giyim kuşamla ilgili bilgilere dair verilerin incelenmesinde öncelikle literatür taraması yapılarak ilgili yayınlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Eserde, giyim kuşam şeklinin resim biçiminde günümüze ulaşan örneği bulunmamaktadır. Fakat Selçuklu dönemi çini, minyatür, seramik gibi sanat eserleri dikkate alındığında dönemin giyim kuşamıyla ilgili bilgilere ulaşılabilmektedir. Bu nedenle de eser üzerinden giyim kuşamın araştırılması yapıldığında Oğuz Türklerinin coğrafyası, o dönemin tarihi bilgileri, toplumun gelenek-göreneklerinin sunduğu ipuçları özenle incelenmeye çalışılmıştır.

Bu incelemeler sonucunda, Dede Korkut Kitabı'nda; *cübbe, al kaftan, kömlek, şalvar, sarı tonlu, kürk, kepeneg, cevşen, pilon, atlas, dülbend, yaşmak, nikab, duvak, kuşak, külah, börk, yapuk, küpe, yüzük* giyim kuşam isim ve terimleri tespit edilmiştir. Tespit edilen bu isim ve terimler, kullanım alanı ve işlevsellikleri bakımından Günlük Yaşamda Giyim Kuşam, Törenlerde Giyim Kuşam, Savaşlarda Giyim Kuşam başlıkları altında sınıflandırma yapılarak incelenmiştir.

1. Günlük Yaşamda Giyim Kuşam

Günlük yaşamda giyim kuşam; üst, orta, alt giyim olarak ele alınabilir:

a. Üst giyim: Kepenek, Kürk, cübbe, çuka, kaftan, gömlek, ton.

b. Orta giyim: kuşak.

c. Alt giyim: Şalvar.

Boylarda daha çok “ton”, “kaftan”, “gömlek”, “kürk”, “kepenek”, “cübbe”, “yamaklı don” görülen giyim kuşam isim ve terimleri tespit edilmiştir. Bu unsurların günlük giyim tarzını yansıttığı düşünülmektedir.

Resim 2: Oğuz’un hareminden bir kadınla avlanması, Câmîü’t-Tevârîh, 13. yy.
Topkapı Sarayı Müzesi (Türkoğlu, 2002: 153).

Dışa giyilen giysilerin tümü için “ton” (Atalay, 2013: 638), giyinmek kuşanmak anlamında ise “tonatmak” (Sır, 2009:196) kelimeleri kullanılmaktadır. Aynı zamanda *Uşun Koca oğlu Segrek Boy*’da “yalınçak mı **tonatdun**” (Ergin, 2014: 225) ifadesinde geçen “donatma”nın ihtiyaç sahibi birine el uzatmak, doyurup giydirmek anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Boylarda **kaftanın** verilmesinin veya giyilmesinin değerli olup önem arz ettiği ve kıymetinin bilinmesi gerektiği de vurgulanmıştır. *İç Oğuz’a Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy*’da geçen “Yahşi **kaftanların** çok geymişem, bilmez isem kefenüm olsun” (Ergin, 2014: 247) ifadesi bunu gösterir mahiyettedir.

Günlük giyim kuşam olarak boylarda “gömlek” kullanıldığı görülmektedir. Örneğin;

Kam Pürenin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu’nda “Beyrek, Yaltacuga bir **gömlek** bağışlamıştı ama giymezi, saklardı. Vardı, gömleği kana mana batırdı, Bayındır Han’ın önüne getirip bıraktı. Bayındır Han der; Bre bu ne gömlektir? Beyreği Kara Derbentte öldürmüşler, işte delili sultanım dedi. **Gömleği** görünce beyler hüngür hüngür ağlaştılar, feryat figana girdiler. Bayındır Han der: Mere niye ağlıyorsunuz, biz bunu tanımıyoruz, adaklısına götürün görsün, o iyi bilir, zira o dikmiştir, yine o tanır dedi. Vardılar, **gömleği** Banu Çiçeğe iletiler. Gördü tanıdı, odur dedi, çekti yakasını yırtı” (Ergin, 2014: 132) şeklinde geçmektedir.

Günlük giyim kuşamda özellikle deri kıyafetler de görülmektedir. Oğuzlar, giyim kuşamda ‘deri’ kullanımına daha çok önem vermiştir. Dede Korkut boylarına bakıldığında giyim kuşamın hazırlanmasında; *samur*, *aslan*, *buğa*¹, *buğra*² ve *ögeç*³ derilerinin kullanıldığı

¹ boğa, damızlık erkek hayvan, geyik (Ergin, 2009: 60).

anlaşılmaktadır. *Kanlı Koca oğlu Kanturalı Boyu*'nda “Tırabuzan tekürinün kızının üç canavar kalınlığı **kaftanlığı** var idi. Ol üç canavarun biri kağan aslan idi, biri kara buğay idi, biri dahı kara buğra idi” (Ergin, 2014:186). Aslan ve buğanın derisinden buğranın ise hem derisinden hem de yününden yararlanılırdı. Fakat burada yalnız samur, aslan, buğa, buğra, ögeç hayvanlarının derisinden kullanılması ile ilgili bilgi verilmektedir. Ayrıca yüksek tabaka deri giyimlerinde samur derisine üstünlük verildiği anlaşılmaktadır. Örneğin, *Kazan Bey Oğlu Uruz Beyin Tutsak Olduğu Boy*'da samur derisinin giyim materyali olarak kullanıldığı görülmektedir. Boyu Uzun Burla Hatun için “Han kızı gördi kim Kazan gelür, yumurlanup yirinden örü turdı, **samur cübbesin** egnine aldı” (Ergin, 2014: 162). *Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boy*'da, “Altmış ögeç derisinden **kürk** eylese topuklarını örtmeyen (...)” (Ergin, 2014: 113) şeklinde geçen ifadeden ögeç derisinden kürk kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kürkün Türk kültüründe önemli bir yeri olup özellikle eski Türklerin göçerevli hayat tarzına bağlı olarak sürekli hareket hâlinde olmaları ve iklim koşulları kürk kullanılmasını zorunlu hâle getirdiğinden Türk giyim geleneğinin esasını; yün, deri ve kürkler oluşturmuştur.

Dede Korkut boylarında “**kepenek**” günlük yaşamda üst giyimle ilgilidir. *Duha Koca Oğlu Delü Dumrul Boyu*'nda “Kan Turalı bir **kepenegi** kapağına toladı, aslanun pencesine sunı virdi.” (Ergin, 2014: 190); *Kazan Biy oğlu Uruz Bigin Tutsak Olduğu Boy*'da “Oğlana kara **kepenek** geydürmişler idi.” (Ergin, 2014: 167-168); *Basat Tepegözi Öldürdüğü Boy*'da “Çoban **kepenegini** üzerine atdı, perri kızının birini tutdı.” (Ergin, 2014: 207) şeklinde geçer.

Dede Korkut Günbet nüshasında soylamalarda günlük giyim kuşamla ilgili olarak atlas, ipek don, gömlek, kepenek, derviş kıyafetlerinden bahsedilmektedir. Örneğin, “Arı **atlas, ipek donda** çirk eğlenmez” (Shahgoli vd., 2019: 219, 220); “yalangaclar⁴ **gèynegi**,”⁵ (Shahgoli vd., 2019: 211); “ister kalha dura **kepenek-püş**⁶ abdal ola,” (Shahgoli vd., 2019: 220); “Mülayim **ipeğe** benzermiş abi göngün.” olarak boylarda geçmektedir. Ayrıca metinlerde derviş giyimlerinden “**Kara donlu**⁷ dervişler” (Shahgoli vd., 2019: 202, 213); “**Kara tonlu** dervişlere nezir vidüm” (Ergin, 2014:164) şeklinde bahsedilmektedir.

Günbet nüshasında soylamalarda geçen “**Yamaklı don** geyende Hak Taala göstermesüng, çiğın çöker” (Shahgoli vd., 2019: 209) ifadesi günlük yaşamda giysilerin yamalı olarak kullanıldığının göstergesidir.

² erkek deve (Ergin, 2009: 60).

³ iki yaşına girmiş koyun (Ergin, 2009: 241).

⁴ çıplak, üryan; yoksul (Shahgoli vd., 2019: 283).

⁵ gömlek, giysi, giyecek (Shahgoli vd., 2019:248).

⁶ kepenek giyen (Shahgoli vd., 2019: 256).

⁷ gayp erenleri (Shahgoli vd., 2019:259).

Giyim, bütün özellikleriyle beraber sahibinin kimliğinin, statüsünün göstergesi olmasının yanı sıra giyimde değişiminin statü üzerinde belirleyiciliğinin olmadığı şu örnekte görülmektedir: “Karavaş⁸a *ton* geyürsen kadın olmaz.” (Ergin, 2014: 74).

Günlük giyim kuşamın Oğuz toplumundaki rolü hakkında kapsamlı bilgi verebilmek adına bu giyimler; kadın, erkek ve bebek kıyafetlerine göre ayrı başlıklar altında incelenmiştir.

1.1. Kadın Giyim Kuşamı

Oğuzlarda kadın giyim kuşamında üst giyimi olarak *kaftan*, *cübbe*, *don* kullanıldığı Dede Korkut boylarında görülmektedir. Gittiği ve gezdiği yerlerde halkın dış görünüşleriyle ilgili geniş bilgiler veren Evliya Çelebi ise Seyahatname`sinde Edirne kadın ve erkek giyim kuşamını anlatırken; “sayısız ve sınırsız ileri gelenleri samur kürk ve renk renk değerli (atlas) kumaşlar giyip, sarıklarının uçlarını sarkıtıp salınırlar, orta halli olanları çuka ve boğası kaftan giyerler (Kahraman, 2013:130)” der. Burdan da belli olduğu gibi 17. yüzyılda yaşamış seyyah Evliya Çelebi üst ve orta olmak üzere iki sınıf tabakanın yaşamında giyim kuşam farkını vurgulamıştır. Dolayısıyla üst tabaka yaşam tarzı süren “*Han kızı Burla Hatun samur cübbesin egnine aldı*” şeklinde *Kazan Biy oğlu Uruz Bigin Tutsak Olduğu Boy*’da geçen ifade bu farkı gösterir mahiyettedir.

“Türkler tarihlerinin en eski zamanlarından başlayarak, uzun zaman beş ana renk olarak kara, ak, kırmızı, yeşil ve sarı renkleri esas görmüş ve bu renklerden her birini dünyanın dört yönü ile merkezini ifade etmekte kullanmışlardır” (Genç, 1997:1077). Türklerde sarı renk, güneşin, merkezin veya yerin rengidir. Sarı renk bazen altın sarısı olarak ya da sadece altın olarak geçmektedir. Bu renk güneşin simgesi olarak akıl, zihin, idrak, sezgi, iman gibi kavramları içerir (İskenderzade, 2007: 336). Nitekim Türk sözlü ve yazılı kültür geleneklerinde sarı renkle sıklıkla “*Kaşgarlı’nın, XI. yüzyılda Türk piyasalarında alınıp-satılan Çin ipeklilerinden söz ederken sık sık, kırmızı, yeşil ve sarı renkli kumaşlardan söz etmesi, sözkonusu renklerin Türk günlük hayatındaki yerini ve onların kültürüne yansımaları göstermesi bakımından dikkat çekicidir*” (Genç, 1997: 1091).

Dede Korkut’ta Müslüman kızların kırmızı, siyah elbiseler giydikleri görülürken kâfir kızlarının Selcen Hatun örneğinde olduğu gibi sarı giysi giydikleri görülür (Ögel, 1991: 487). Önemli bir kadın tipi olan *Saru tonlu* Selcen Hatun (Ergin, 2014: 187, 189, 190, 192, 193) boylarda bu epitet/sıfatlama ile zikredilmektedir. Sarının altın ile yakınlığı göz önünde bulundurulduğunda buradaki *sarının* zenginlik, kibarlık ve soyluluğu ifade ettiği

⁸ hizmetçi, cariye (Ergin, DKK 2, 2009: 169) .

düşünülebilir. *Kanlı Koca oğlu Kanturalı Boy*'unda “Cemi yanında olan kızlar **al giymişler** idi, kendü **saru geymiş** idi” (Ergin, 2014: 188). Yine aynı boyda Beyrek'in Selcen Hatun'a: “Yalap yalap yalabıyan **ince donlum**”⁹; (Ergin, 2014: 197) seslenişi, Selcen Hatun'un giysisinin kadını zarif ve narin gösteren ince, parıldayan kumaştan olduğunu göstermektedir.

1.1.1. Başlık

Oğuz giyim kuşamı içinde başlıklar önemli bir yer tutmaktadır. Başa ve yüze bağlanan “yaşmak”, “duvak” ve “çenber” toplumda kadının yerini ve statüsünü göstermektedir. Örneğin, *Kam Pürenin Oğlu Bamsı Beyrek Boy*'unda “Banı Çiçek **yaşmaklandı** haber sordu.” (Ergin, 2014: 122); “Vay **al duvağum** iyesi.” (Ergin, 2014: 131-132); *Kazan Big Oğlu Uruz Bigün Tutsak Olduğu Boy*'da “**Çenberüme** alça kanum dökeyin mi?” (Ergin, 2014: 165) şeklinde metinlerde geçmektedir.

Kadınların başlarını örten ve omuzlara kadar inen kumaşa yaşmak denirdi (Resim 3). Yaşmak sokağa çıkarken kullanılırdı.

Resim 3: Yaşmak görünümlü kadın

URL-1: <http://cinili.com/archive/wp-content/uploads/2013/09/P1050136.jpg> (15.09.2020).

1.1.2. Kuşak

Dede Korkut Kitabı'nda **bağdama**, **tarak** Oğuz kadınlarının, ayrıca ergen kızların bellerine kurşak yerine bağladığı belbağı (Hacıyev; Beydili, 2004: 55) olarak geçmektedir. Bu kelimelere; ‘*Bamsı Beyrek Boyu*’ndaki “Beyrek güreşirken Banu Çiçek’in **bağdamasın**” aldı (Ergin, 2014: 123) ve “Sarı Tonlu Selcen hatun köşkten bakar idi, **taraklığı** boşaldı” ifadelerinde rastlanmaktadır (Ergin, 2014: 188).

1.1.3. Ayakkabı

⁹ yalap: parıl, ışıl (Ergin, 2009: 317).

Ayakkabı, giysinin bir parçasıdır, ayakları kaplayan ve ayakları hava şartlarından koruyan giysidir. Ayakkabının temel amacı ayakları dış etkenlerden korumaktır. Zamanla dış giyim ile bütünlük sağlayan ayakkabılar ayaklar için giysi haline gelmiştir. Oğuz Türklerinin giydiği ayakkabılar çeşitlilik göstermektedir.

Dış giyimin bir diğer unsurunu çizme veya ayakkabı oluşturmaktadır. Fakat Dede Korkut Kitabı'nda bununla ilgili ayrıntılı malumat bulunmamaktadır. Yalnızca incelenen metinlerde kadın çizmesi olarak adı geçen “sermüze”, “paşmak” kelimelerine rastlanmıştır. Bu çizme ile ilgili bilgiler oldukça az olup *Kazan Big Oğlu Uruz Bigün Tutsak Olduğu Boy*'da şöyle geçmektedir: “Yoksa a Kazan ayağumdan *sermüze* atayın mı?” (Ergin, 2014: 165). Ayrıca Dede Korkut Kitabı'nın mukaddime kısmında geçen “Ayağum *paşmak*, yüzüm yaşmak görmedi.” (Ergin, 2014: 76) ifadesi ile ayakkabıdan bahsedilmektedir. *Orta Asya'da başta çizme olmak üzere çarık, başmak ayakkabı türleri giyilmiştir. Bu ayakkabılar Selçuklularla Anadolu'ya taşınmıştır* (Kayabaşı; Özdemir, 2004: 40).

1.1.4. Takı

Türkler arasında kulağa halka yahut küpe takmak âdetinin İslamiyet'ten önceki devirlerde de olduğu bilinmektedir (Gökyay, 2000: CDX). Boylara bakıldığında erkeklerin küpe kullandığı anlaşılacakla birlikte kadınların kullanıyor olmasına rağmen bu bilginin geçmediği görülmektedir.

1.2. Erkek Giyim Kuşamı

Erkeklerde giyimin önemli kısımlarını *gömlek*, *cübbe* ve *çuha* oluşturmaktadır. Bunun yanında başa takılan şapka çeşitleri ile ayağa giyilen çizmeler Oğuzların giyim-kuşam kültürünü en güzel nitelikte tamamlamaktadırlar.

Dede Korkut boylarında erkek giyim kuşamıyla ilgili olarak *Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boy*'da “*Al mahmuzi şalvarlu*, atı bahri hotazlu (Ergin, 2014: 112).”; “*Kırk cübbe bürinüp* otuz yidi kala biginün mahub kızlarını çalan” (Ergin, 2014:113); “Cılasun koç yigitlere kalaba ölke virdi, *şalvar cübbe çuka* virdi (Ergin, 2014: 115); *Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek Boy*'unda “Sen *kızıl kaftan geyersin* biz *ağ kaftan geyerüz.*” didiler (Ergin, 2014:129); Dede Korkut Deli Kaçar'a şöyle der: “*Gin etegüne* tar koltuğuna kısılmağa gelmişem.” (Ergin, 2014:125); “Bir yigit olsa dirisi haberin getirse *çirgap çuha* altun akça virür-idüm.” (Ergin, 2014: 131); Böyle diğec kız tanıdı bildi kim Beyrekdür, *cübbesi*-y-ile *çuhası*-y-ile Beyreğün ayağına düşdi. Beyrege dayalar *kaftan* geyürüp tonattılar (Ergin, 2014: 149-150); *Begil oğlu Emrenün Boy*'da “*Cübbesin* üzerine büridi, kapusin örtüdi.”

(Ergin, 2014: 219); *Uşun Koca oğlu Segrek Boy*'da Beyrek'in yoldaşları söylediler: “Niçe saht olmayalım, sen kızıl kaftan geyersin biz **ağ kaftan geyerüz** didiler. (Ergin, 2014: 129)”; *Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boy*'da Gemi yapup **kömlegüm** çıkardum yilken kurdum (Ergin, 2014: 201); *Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek ve Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boy*'larında Kuşun ala kanını, kumaşun arusını, kızun gökçegini, **dokuzlama çurgap**¹⁰ **çuha** hanlar hanı Bayındır'a **pencik**¹¹ (Ergin, 2014: 152-153, 206) hisse çıkardılar.; Günbet nüshası soylamalarda ise “**Arı atlas samur kürki** hamı igid çigin ala geyseydi!” (Shahgoli vd., 2019: 210); şeklinde isim ve terimler geçmektedir.

1.2.1. Başlık

Dede Korkut boylarında başlık olarak “börk”, “külâh”, “kaba saruk” kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca baş aksesuarları olarak “nikab” ve “tülbind” tespit edilmiştir. Örneğin, *Kanlı Koca oğlu Kanturalı Boy*'unda “Big yigit baş esen olsa **börk** bulunmaz mı olur” (Ergin, 2014: 194); *Basat Tepegözi Öldürdüğü Boy*'da “Kafalu **börklü** başun kesmeyince” (Ergin, 2014: 214); Günbet nüshasında bulunan soylamalarda “Üç yelekli suhar oklar yavuzı ganime degicegiz yürek yarar, kan **börküdür**, er movaldadur” (Shahgoli vd., 2019: 209); *Salur Kazanun İvi Yağmalandığı Boy*'da “Başundağı **börkümçe** gelmez mana (Ergin, 2014: 98)”; “Altı ögeç derisinden **külâh** itse kulaklarını örtmeyen” (Ergin, 2014: 113). Bu metinden Oğuzların külâh yapımında koç derisini kullandıkları anlaşılmaktadır.

Börk, çuhadan yapılmış düz tepeli bir külâhtır. İslam öncesi ve sonrasında da giyimin tamamlayıcı ana unsurlarından biri olan börkün, boyut ve şekil açısından birçok türü olduğu bilinmektedir.

Metinlere bakıldığında orta ve üst tabakanın da zaman ve şartlara göre sarık taktıkları anlaşılmaktadır. Sarığın statüye göre kullanıldığı anlaşılmakla birlikte başka anlamlarının da olduğu görülmektedir (Ertürk, 2018: 30). Sarık kullanımına Bamsı Beyrek boyunda tesadüf edilmekle birlikte bu boyda sarıktan yas tutma sırasında bahsedildiği anlaşılmaktadır. *Kam Pürenin Oğlu Bamsı Beyrek Boy*'da “Beyregün babası **kaba saruk** götürüp yire çaldı, tartdı yakasın yırttı” (Ergin, 2014:130); “Beyrek... **kaba saruk** götürdi yere çaldı” (Ergin, 2014: 134) ve *İç Oğuz Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy*'da “kırk yigidi **kaba sarukların** götürdiler yere çaldılar.” (Ergin, 2014: 249) örnekleri o dönem sarığın kullanıldığını göstermesinin yanında erk sembolü olan sarığın yere çalınması, yas tutmaya paralel olarak

¹⁰ altın işlemeli süslü elbise

¹¹ hisse, beşte bir hisse (Ergin, 2009: 249).

makam, mevki gibi dünyevi güçten o an için sıyrıldıklarını sembolize etmesi bakımından da önemlidir.

Boylarda baş-yüz-boyun aksesuarı olarak “nikab”, “dülbend” kelimeleri geçmektedir. *Kam Pürenin Oğlu Bamsı Beyrek Boy*’unda “Vallah sultanum bu yigit yüzi **nikablu** yahşı yigittür (Ergin, 2014: 122)”; “Banu Çiçek aydur: Hey hey dayalar babam mana ben seni yüzi **nikablu** Beyrege virmişem dir idi, (Ergin, 2014: 122)”; *Kanlı Koca oğlu Kanturalı Boy*’da “Oğuzda dört yigit **nikab** ile gezer idi. Biri Kan Turalı, biri Kara Çekür ve oğlu Kırk Kınuk ve boz aygırlu Beyrek. Kan Turalı **nikabın** serpdı” (Ergin, 2014: 188); *Begil oğlu Emrenün Boy*’da “Avçılardan ayru, **dülbendi** boğazına kiçdi, ordusu uçına geldi. Gördi benzi sararmış, **dülbendi** boğazına kiçmiş” (Ergin, 2014: 218). Sıcaktan veya soğuktan korunma dışında baş-yüz-boyuna örtülen bu aksesuarların muhtemelen nazara karşı korunma, düşman tarafından tanınmama, utanma duygusunun da gerektirdiği bir ihtiyaç olduğu düşünülebilir.

1.2.2. Kuşak

Oğuzlarda giyimi tamamlayan parçalardan biri de kuşaktır. Oğuzlar, sosyal seviyelerine, özel zevklerine ve varlık derecelerine göre çeşitli maddelerden yaptıkları kuşak, kemerlerle giyimlerini tamamlamışlardır (Süslü, 1989: 173).

Kemere “kur” denildiği, kuşak sözünün “kursak” kelimesinden geldiği bilinmektedir (Süslü, 1989: 173). Örneğin, kuşak kelimesi *Salur Kazanın İvi Yağmalandığı ve Kazan Bey Oğlu Uruz Beyin Tutsak Olduğu Boy*’da “**Kur kurma kuşaklu**” (Ergin, 2014: 113,175) olarak geçmektedir. “Kuşak kuşanmaya gelince “kurşag”, kuşağın çok geniş olduğunu, köprücük kemiğine kadar geldiğini de kaynaklardan öğreniyoruz” (Süslü, 1989: 174).

Dede Korkut Kitabı’nda keten ve pamuktan bez hazırlandığı ile ilgili bilgilere ulaşılmaktadır. Mukaddime’de geçen “Eski panbuk biz olmaz, karı düşmen dost olmaz” (Ergin, 2014: 74) deyimini, pamuktan yararlanılarak bez yapıldığına dair bilgi vermektedir. *Kanlı Koca oğlu Kanturalı Boy*’unda ise bezin ince ketenden dokunduğu ve belirli kısmının altından oluştuğu “Kan Turalı **altunlu ince keten bizini biline sardı.**” ifadesinden anlaşılmaktadır (Ergin, 2014: 188). Boylardan da görüldüğü üzere günlük yaşamda daha çok keten kumaştan hazırlanmış bel sarğısı olan kuşaktan istifade olunurdu.

1.2.3. Ayakkabı

Ayakkabı karşılığı olarak Dede Korkut boylarında “edüg”, “sokman” kelimelerinin kullanıldığı görülmektedir. Araştırmalara göre Türk dilinde ayakkabı anlamını karşılayan en eski sözcük *ediktir* (Kayabaşı; Özdemir, 2004: 43). *Dîvânu Lûgâti’-Türkte* “etik” veya “etük” şeklinde geçmektedir (Atalay, 2013: 202). Kelime, *Basat, Tepegözi Öldürdüğü Boy*’da: “Depegöz Basat’ı önüne katdı tutdı. Boğazdan salındurdı, yatağına getürdi, **edüginün** kuncına sokdı.” (Ergin, 2014: 212) “Basat’un hançeri var idi, **edüginini** yardı, içinden çıkıdı” (Ergin, 2014: 212) şekillerinde kullanılmıştır.

Ayakkabı karşılığı kullanılan diğer bir kelime “sokman” ise Oğuz erkeklerinin giydiği çizme türüdür. *Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boy*’unda geçen “Kara kanı şorladı, kara sağrı **sokmanı** tolu kan oldu.” (Ergin, 2014: 205) ifadesinde de belli olduğu üzere sokman, sağrıdan yani atın kaliteli sayılan sırt derisinden hazırlanmıştır.

1.2.4. Takı

Takı, *Türk Dil Kurumu (TDK) Türkçe Sözlükte*; “Çoğunlukla evlenen veya nişanlanan birine armağan olarak verilen küpe, bilezik, yüzük gibi şeylerin tümü” olarak tanımlanmıştır¹². Boylarda takı olarak “küpe” ve “yüzük” tespit edilmiştir.

Salur Kazanın İvi Yağmalandığı Boy ve *Kazan Big Oğlu Uruz Bigün Tutsak Olduğı Boy*’larda geçen “**Kulağı altun küpelü**” (Ergin, 2014: 113,175) ifadesinde altın küpe kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Kam Pürenin Oğlu Bamsı Beyrek Boy’da “‘Yiğit Pay Piçenün kızı Banu Çiçek menem.’ didi. Beyrek üç öpdi, bir dişledi, düğün kutlu olsun han kızı diyü parmağından **altun yüzügi** çıkardı kızun parmağına kiçürdi. Ortamuzda bu nişan olsun han kızı didi.” (Ergin, 2014: 123) şeklinde geçmektedir. Nişanlanmak için yüzük takılması âdetinin Dede Korkut boylarında geçmesi, bu âdetin geçmişi hakkında ipucu verirken aynı zamanda yüzüğün altından olması da vurgulanan bir diğer özelliktir.

1.3. Bebek Giyim Kuşamı

Bebek giyim kuşamıyla ilgili pek fazla örneğe rastlanmamakla birlikte sadece boylarda şu şekilde bilgi geçmektedir: *Salur Kazanın İvi Yağmalandığı Boy*’unda “**Tolması altun bişikde beledüğüüm oğul**” (Ergin, 2014: 106) ve *Duha Koca Oğlu Delü Domrul Boy*’da “**Tolma bişiklerde beledüğüüm oğul**” (Ergin, 2014: 182) ifadeler dikkat çekicidir. Boylarda yer alan ifadelerde bebeklerin kundaklandığına dair bilgilere ulaşılmıştır. Fakat kundaklamakta

¹² URL-2:https://sozluk.gov.tr/. E.T. 22.09.2020.

kullanılan materyalin ne olduğuna dair bilgi bulunmamasına rağmen bebek belemek, kundaklamaktan bahsedildiği görülmektedir.

2. Törenlerde Giyim Kuşam

Kültürün en ayrıcalıklı alanları olan törenlerin, Oğuzların kültür hayatında önemli bir yeri vardır. Törenlerin ortaya çıkışında çeşitli unsurların rol oynadığı görülmektedir. Oğuzlarda törenlerin çeşitli sebeplerle yapıldığı görülmektedir. Bu törenlerde kullanılan giyim kuşam örneklerini Dede Korkut boylarında görmek mümkündür. Boylarda giyim kuşam açısından törenler; düğün, yas şeklinde geçiş dönemlerinden evlenme ve ölüm üzerine yapılan törenlere rastlanmaktadır. Düğün, birlik beraberliği sağlayan Oğuzları bir araya getiren törenlerden bir tanesidir. Dede Korkut boylarında kadın ve erkek düğün giyim kuşamıyla ilgili isim ve terimlerin olduğu anlaşılmaktadır.

Resim 4: Türk Milletinin ilk ve büyük Hakamı, Oğuz Han (Görgünay, 2008: 125).

Boylara bakıldığında Oğuzların erkek ve kadınlarının giyim kuşamları ile iç dünyasındakileri dışarı yansıttıkları anlaşılmaktadır. Sevinçli ise renkli kıyafetler giymeyi tercih eden erkek veya kadın, yaşlı olduğu zamanlarda siyahlara bürünür. Aynı zamanda düğün ve yas tören giyim kuşamında kullanılan renkler; inançlar, yaşayış ve düşünce tarzı ile de ilgilidir. Renklerin zaman ve mekân anlayışları ile ilişkisi dikkat çekicidir.

“Eski Türklerden beri süregelen matem rengi İslamiyet’ten sonrada Türk topluluklarında gelenek halinde devam etmiştir. Ancak İslam öncesi Türklerin, yası ifade eden renk olarak siyah değil beyaz rengi kullandıkları bilinmektedir. Orhan Bey zamanında Anadolu’ya gelen Arap seyyahı İbn-i Battuta bu eski Türk geleneğinin devam ettiğine şahit olduğunu yazmıştır. Yalnız, zamanla beyaz renk

yerini siyaha bırakmıştır. Ne zaman ve ne şekilde değiştiği belli olmasa da 1520 yılında Yavuz Sultan Selim'in cenaze törenine Kanunî Sultan Süleyman'ın siyah elbise giydiği bilinmektedir. Tahmini olarak bu geleneğin XV. yüzyıldan itibaren renk değiştirdiği düşünülmektedir (Danişmend, 1979: 263-264).

Dede Korkut boylarında kara, ağ/ak/ağca, al/ala, kızıl/kırmızı, boz, gök, sarı renklerinin önemli olduğu anlaşılmaktadır. Türk kültüründe ifade ettiği anlam bakımından tartışmalı olan renklerden biri karadır. Kara renk bir yandan karanlık güçler, suç ve kötülük olarak kabul edilirken diğer yandan sadakat, sebat, tahammül, sağduyu, bilgelik ve güvenilirliğin sembolü olarak görülmüştür (Küçük, 2010: 190,191). Kara; gücü, kuvveti, bazen üzüntüyü, yas ve alt tabakayı temsil eder. Bu bakımdan Türk hükümdarının tahta çıkışında oturacak olduğu seccadelerin ve halıların siyah olması önemlidir. Bu nedenle, 11. ve 13. yüzyıllarda hükümdarlık alametini göstermede siyah kullanmışlardır (Küçük, 2010: 200).

Resim 5: Kitabı Dede Korkut, ressam: Mikayıl ABDULLAYEV (Guliyeva, 2018: 134).

Dede Korkut Kitabın'da törensel bağlamda kullanılan birçok giyim kuşam çeşitliliği vardır. Bunlar sadece düğünlerde ve yaslarda değil değişik mekânlarda da görülmektedir. *Kazan Bey Oğlu Uruz Beyin Tutsak Olduğu Boy*'da “Üç yüz *muraşsa*¹³ tonlu yigit söyledi, boyına aldı.” (Ergin, DKK 1, 2014: 157) şeklinde geçmektedir.

Oğuz etnokültürel değerlerini günümüze aktaran Dede Korkut boylarında tören giyim kuşamı olarak *Dirse Han oğlu Boğaç Han Boy*'unda “*Çigni kuşlu cübbe ton* virgil bu oğlana, geyerolsun hünerlüdür” (Ergin, 2014: 83) ifadesi tespit edilmiştir. Bu boyda geçen ifade

¹³ süslü, kıymetli taşlarla süslenmiş (Ergin, 2009: 157).

cübbenin bir çeşit “hil'at”ın yerini aldığı anlaşılmaktadır. Çünkü düşmanı yendikten ve obaya döndükten sonra Kazan Bey'in “koç yiğitlere” armağanları arasında cübbe verdiği veya giydirdiği (Guliyeva, 2016: 679) boylarda geçmektedir. Devlet görevlerine atamalarda ve ödüllendirmelerde hediye olarak verilmiş hil'at, eski zamanlara dayanan bir Türk geleneğidir (Guliyeva; Meydan, 2020: 368).

2.1. Kadın Düğün Giyim Kuşamı

Kadın düğün giyim kuşamı da Dede Korkut boylarında önemli yer tutmaktadır. Türkçe olan al ve kızıl kelimeleri ile Arapçadan dilimize geçmiş olan kırmızı sözcüğü (Küçük, 2010:188), Dede Korkut boylarında “al” biçiminde geçmektedir. Metinlerde al renk, bir ergenlik belirtisi ve “Al” kaftan gelinlik kızın giysisidir. Gelinlik giysisi olarak kırmızı kaftan ve al duvak boylarda geçmektedir: *Kam Pürenin Oğlu Bamsı Beyrek Boy*'unda “Banı Çiçek **kırmızı kaftanın** geydi, ellerin yinine çekdi gözükməsün diyü, oyuna girdi” (Ergin, 2014: 147-148); “Boğazça Fatma dirler bir hatun var idi, kalk sen oyna didiler. Kızun **kaftanını** geydi, çal mere delü ozan, ere varan kız menem, oynayayım didi.” (Ergin, 2014: 146,147) şeklinde geçmektedir.

Dede Korkut boylarında gelinliğin simgesi “al duvak”tır. Örneğin, *Begil oğlu Emrenün Boy*'unda “ala gözlü oğlına **al duvahlı gelin**” aldı (Ergin, 2014: 224) biçiminde kullanılmıştır. Ayrıca kadın kahramanlar kocalarına “**Al duvağum** iyesi” (Ergin, 2014: 131, 132) diye seslenirler.

2.2. Erkek Düğün Giyim Kuşamı

Dede Korkut boylarına bakıldığında Oğuz toplumunda erkek düğün giyim kuşamının kadın düğün giyim kuşamı kadar önemli olduğu görülmektedir.

Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek Boy'unda, Beyrek'e “Adaklusından ergenlik bir **kırmızı kaftan** geldi, Beyrek geydi.” (Ergin, 2014: 129). Oğuz Türklerinde güveyiler, nişanlıların kırmızı/kızıl kaftan giydikleri boylardan anlaşılmaktadır. Kırmızı renk, Dede Korkut boylarında en çok sevilen renk olup ergenliğin, mutluluğun ve muradın simgesidir (Ögel, 1991: 385). Oğuzlarda olumluluğun simgesi olan kırmızı renk, gelin/güvey elbiselerinde kullanılmaktadır (Küçük, 2010:192). Beyrek'in düğün kaftanının olmasıyla ilgili olarak boyda, Beyrek'in kız kardeşlerine: “Ağanuzun başı ve gözi sadakası **köhne kaftanunuz** var ise geyeyin düğüne varayım, düğünde elüme **kaftan** verürler, girü **kaftanunuz** vireyüm didi. Vardılar, Beyregün **kaftanı** var imiş, buna virdiler” (Ergin, 2014: 141) biçiminde söylediği sözlerde kaftanın kullanımı dikkat çekicidir.

Kadın Yas Giyim Kuşamı

Dede Korkut boylarında yas rengi kara olarak belirtilmiştir. Boylarda “ağ çıkarıp kara don giyme” söylemine sıklıkla rastlanmaktadır. *Kam Püre oğlu Bamsı Beyrek Boy*’unda tekfurun eline düşüp zindana atılan Bamsı Beyrek’in esir olduğu ailesine ve nişanlısı Banu Çiçek’e bildirilince bütün oba ve Beyrek’in nişanlısı “Banı Çiçek **karalar geydi ağ kaftanını çıkardı**” (Ergin, 2014: 131) gibi ifadelerle ak elbiseleri çıkararak kara giyinmek suretiyle yas tutma hâline geçtikleri belirtilmiştir. Diğer boylarda da kadınların yas giyimlerine dair ifadeler bulunmaktadır. *Kam Pürenin Oğlu Bamsı Beyrek Boy*’unda “Dünlüğü altun ban ivine babamun şiven girmiş, kaza benzer kızı gelini **ağ çıkarmış kara geymiş**” (Ergin, 2014: 135); “*Yidi kız kardaşı Ağ çıkardılar kara tonlar geydiler*” (Ergin, 2014: 130); Beyrek kız kardeşlerine söyler: “**Ak çıkarıp kara giyen kızlar**” (Ergin, 2014: 141); *Kazan Biy oğlu Uruz Bigin Tutsak Olduğu Boy*’da Anam menüm için **gök geyüp kara sarınsun.**” (Ergin, 2014: 170); “**Ağ tonuma kir eklendi** senün için.” (Ergin, 2014: 171).

“Her renk insan algısı üzerinde farklı çağrışımlar yapar ve kültüre bağlı olarak farklı anlamlar içerir” (Özcan, 2018: 272). Örneğin, Dede Korkut’ta geçen “kara giyinip gök sarınmak” deyimini de diğer bir yas davranışı olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat bazı yas tutmalarda beyaz renkli elbise giyme geleneğinin de varlığı bilinmektedir. Örneğin, Tatar Türklerinde yas rengi beyaz olduğu, Azerbaycan’da ise kadınların yas süresince siyah elbiseler giyip siyah başörtüsü taktığı bilinmektedir (Özcan, 2018: 275, 276).

2.3. Erkek Yas Giyim Kuşamı

Metinlere bakıldığında Oğuz toplumunda erkeklerin de kadınlar gibi yas tuttıkları ve yas tutarken kıyafetleriyle bu hâli ifade ettikleri anlaşılmaktadır. Oğuzların yas törenlerinde kullandıkları giyimlerin günlük kıyafetlerden olduğu düşünülmektedir.

Dede Korkut Kitabın’da yas töreni giyim kuşamı olarak önemli olan giyimlerle ilgili bilgilere aşağıda örnekleri verilen bazı boylarda tesadüf edilmektedir: *Kam Pürenin Oğlu Bamsı Beyrek Boy*’unda “Bunu işidüp Kıyan Selçuk oğlu Delü Dünder **ağ çıkardı kara geydi.** Beyregün yar ve yoldaşları **ağı çıkarup karalar geydiler.**” (Ergin, 2014: 131); Beyrek’in ölüm haberin alınca “**alaca ordusuna şiven girdi, ağ çıkardılar kara geydiler.**” (Ergin, 2014: 133); Bezirganlar der: “Ol bigler **ağ çıkardı kara geydi** senün için Bamsı” (Ergin, 2014: 134); *Kazan Biy oğlu Uruz Bigin Tutsak Olduğu Boy*’da “Seni bilen big oğulları **ağ çıkardı kara geydi.**” (Ergin, 2014: 171); *İç Oğuz’a Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy*’da “Kırk elli

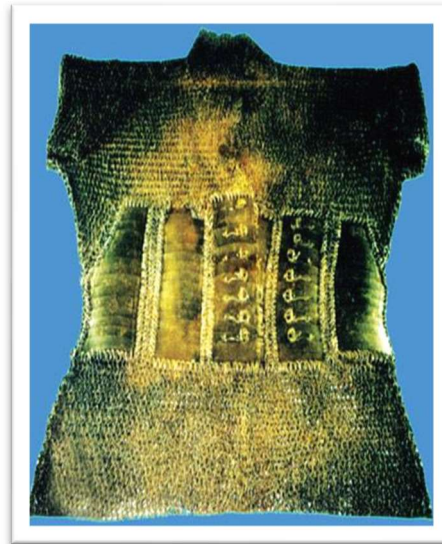
yigit **kara geyüp gök sarındılar**, Kazan bige geldiler. **Sarıkların** yire urdılar, Beyrek diyü çok ağladılar” (Ergin, 2014: 249).

3. Savaş Giyim Kuşamı

Dede Korkut boylarının ayırt edici özelliklerinden biri de savaş kıyafetleri ile ilgilidir.

“Kaşgarlı Mahmud’un (1008-1105) eserlerinden öğrendiğimize göre, çeşitli coğrafi sahalarda yaşayan Türk kavimlerinin her birinin farklı kıyafetleri vardır. Hangi coğrafyada yaşarlarsa yaşasın, hangi boya mensup olursa olsun, Türk kıyafetlerin genel hatlarıyla birbirine benzedikleri ianlaşılır. Zira, Bizans ordusunda görev yapan Peçenek ve Uz gibi Türk boyları, Malazgird Muharebesi’nde kendileri gibi Türk soyundan bir kavimle çarpıştıklarını dillerinden olduğu kadar kıyafetlerinden de anlamışlar ve kitleler halinde Selçuklular tarafına geçmişlerdir. Bir insanın kıyafetlerine bakılınca onun Oğuz mu, Kıpçak mı, Karluk mu vs. olduğu hemen fark edilir“ (Abalı, 2009: 165, 166).

Orta Asya Türk devletlerindeki askerî kıyafetler “tulga” başa giyilen savunma amaçlı teçhizatlardır. Vücudun biçimine göre şekillendirilen, omuzdan asılı göğüslük, bele bağlı etek, kolluklar, bacaklıklar, azalara göre şeritlerle bağlanıp sağlamlaştırılarak kullanılmıştır. Zırhlar ise ufak deri parçalarının veya madenî lamelerin elbisenin üzerine yan yana ve üst üste balık pulu gibi sıkı şekilde dikilerek yapılmıştır. Bu zırhlar aynı zamanda günlük bir giyim olabilecek stilde yapılarak üzeri çeşitli şekillerde süslenmiştir (Kalkan, 1995: 100 -101). Türkler, İslâmiyet’i kabul ettikten sonra da ordularında zırhı kullanmışlardır. Kaşgarlı’nın verdiği bilgilere bakıldığında zırh için “yarık”, zırhlı giysiye “küpe yarık” veya “say¹⁴ yarık” denilmektedir (Atalay, 2013: 749). Zırhın tarih boyunca Türk ordusunda kullanıldığı, hatta giderek daha rahat taşınır bir hâlde üretildiği bilinmektedir.

Resim 6: Ortaçağa ait zırh (Guliyeva, 2018: 141).

¹⁴ demir göğüslük (Atalay, 2013: 749).

Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi Boy'unda "Ejdehanung derisindeng Ğazan korku bilmez canına **don** tiktürdi." (Shahgoli vd., 2019: 224); "ejdehanung **donına** girdi" (Shahgoli vd., 2019: 225) geçtiği ifadelerde ejderha derisine vurgu yapılarak bunun savaş kıyafetinde, zırh kaplamada kullanıldığı söylenebilir. Dede Korkut boylarında savaştan bahsedilen kısımlarda atların da zırhlarının olduğu belirtilmiştir. Buna "keçim" (Gökyay, 2000: CCCCLXVI) adı verilir. Örneğin, *Uşun Koca Oğlu Segrek Boy*'unda "Atlarının eyerlerin aldılar, **geyimlerin** çıkardılar" (Ergin, 2014: 225).

3.1. Kadın Savaş Giyim Kuşamı

Kadın, göçebe Oğuz Türk toplumlarında öncelikle anne ve eştir. "Bu vasıflara sahip kadınlar; iffetli, namuslu, fedakâr olmalarının yanı sıra alp tipi özellikler de sergilemektedirler. 'Alp tipi' kadın şu açıdan da önemlidir; Türk toplumunda, yaşam şartları düşünüldüğünde güçlü, cesur, sadık bir kadının önemi daha fazla ortaya çıkacaktır" (Uygur, 2013: 401).

Türk toplumunda erkekler gibi kadınların da savaşa katıldığı bilinmektedir. Dede Korkut boylarında savaşçı alp kadın tipleriyle karşılaşmaktadır (Uygur, 2013: 401). Dede Korkut boylarında kadın savaşçılar olarak Sarı Donlu Selcen Hatun ve Beyrek'in nişanlısı Banu Çiçek karakterleri görülmektedir. Sarı Donlu Selcen Hatunun savaş giyim kuşamı *Kanlı Koca oğlu Kanturalı Boy*'unda şu şekilde tasvir edilir: "Kan Turalının atını tutdı geydürdi, kendü dahı için tutdı **geyindi**, sünüsün eline aldı, bir yüksek yire çıktı, gözledi." (Ergin, 2014: 193). Boylarda kadın savaş giyim kuşamıyla ilgili tasvirler yer almasa da örneklerden görüldüğü üzere kadın savaş giyiminin var olduğuna dair bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca savaş giyim aksesuarı olarak bel kemeri, "Kampüre'nin oğlu Bamsı Beyrek Boyı'nda şu şekilde anlatılır: "Gayrete geldi, kavradı, kızun **bağdamasın** aldı" (Ergin, 2014: 123).

3.2. Erkek Savaş Giyim Kuşamı

Savaş giyimi, eski dönemlerden Türkler için özel bir kıyafet türüdür. Türk etnosunun farklı etnik grupları, savaş kıyafetleri de dâhil olmak üzere çeşitli kıyafetlere sahip olsalar da onları etnokültürel değerler gibi birleştiren ortak özellikler vardır. Bu açıdan bakıldığında Türk kahramanlık destanlarında ve Dede Korkut Kitabı'nda Oğuz elinin (alpler) kahramanlarının savaş kıyafetlerinin incelenmesi önemlidir.

Erkek savaş giyim kuşamı, boylarda geçtiği kadarıyla demir dondan oluşmakta ve kıyafet demirden döğülmüş "sinelik" (göğüsü koruyan parça), "korucuk" (kolu koruyan parça), "yakalık", "dizcik" (dizi koruyan parça) (Süslü, 1989: 183) gibi eşyalarla tamamlanmaktadır.

Başlık olarak “*kunt ışuk*”¹⁵ denilen başlık kullanılırdı: “*Yin yakalar* dikdüreyim senün için; Başumda *kunt ışuklar* saklar idim bu gün için günü geldi” (Ergin, 2014: 159).

Resim 7: Zırhlı şövalye (Guliyeva, 2018: 139).

Tulga, savaşçının başını korumak için giydiği genellikle demirden yapılmış başlıktır (Pakalın, 1993: 5533). Dede Korkut Kitabı’nın Günbet nüshasında tulga kelimesi, “*tavulga*”¹⁶ olarak yer almaktadır. Tulgaya “miğfer” de denilmektedir. Miğfer kelimesi, İslamiyet’i kabul ettikten sonra Türkler tarafından kullanılmaya başlanmıştır. İslamiyet’in kabulünden sonra da tulga, savaşçılar tarafından kullanılmıştır.

Resim 8: XI. yüzyıla ait yuvarlak miğfer Azerbaycan Milli Tarih Müzesi (Ahmedov, Ağayev, 2014: 31).

Türklerin XI. yüzyılda tulgaya “*uşuk*” veya “*yusık*”, tulga giymiş adama da “*yusıklıg (er)*” dedikleri ve tulgaların altına ise keçeden yapılmış “*kedük*” (Atalay, 2013: 292) denen başlık

¹⁵ Sağlam miğfer, ağır kuvvetli tulga (Ergin, DKK 2, 2009: 253).

¹⁶ miğfer, çelik başlık (Shahgoli vd., 2019: 279)

(takke)takdıkları bilgisine ulaşılmaktadır. Müslüman Türk devletlerinde ve daha sonraki Türk ordularında üzerlerinde çeşitli motiflerin bulunduğu tulgalar kullanılmıştır.

Dede Korkut Kitabı'nda "demir ton", "kara ton", "cevşen", "tuğılqa", "(kunt, altun, ağ) ışuk", "dizcik", "karıcuk" vs. savaş giyim isim ve terimleri tespit edilmiştir. Bu savaş giyimiyle ilgili tespit edilen örnekler şunlardır:

Boylarda savaş giyim kuşamı olarak *Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boy*'da "**Başundağı tuğılganı** ne ögersin mere kafır" (Ergin, 2014: 98); *Begil Oğlu Emrenün Boy*'unda Egnümdeki **demir tonum** çignüm kısar" (Ergin, 2014: 222); kalkanın uvatdı, **tuğulgasını** yoğurdu, kapakların sıyırdı, oğlanı alımadı (Ergin, 2014: 223); *Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy*'da: "Kazan gördi kim leşker önünçe bir ağ boz atlu, ağ alemlü **egni bek demür tonlu** Oğuz'un önünçe geldi, çadırın dikdürdü, alay bağladı turdı." (Ergin, 2014: 240); *Kazan Bey Oğlu Uruz Beyin Tutsak Olduğu Boy ile Begil oğlu Emrenün ve İç Oğuz'a Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy*'larda: "**egni berk demür tonum**" (Ergin, 2014: 158, 221, 248); *Kazan Bey Oğlu Uruz Beyin Tutsak Olduğu Boy*'da "**kara tonlu** azgun dinlü kafirlere bir oğul aldurdun ise digil mana kim atın biner kim **cevşen** giyer (Ergin, 2014: 168); *Basat Tepegözi Öldürdüğü Boy ve Uşun Koca oğlu Segrek Boy*'unda: "**demir tonlu** Mamak elinde helak oldu." (Ergin, 2014: 208, 230); Günbet nüshası soylamalarda ise "Yengi kıska¹⁷ **demür donlar**, er köyneği" (Shahgoli vd., 2019: 206, 208, 214), "Üç yelekli suhar oklar sevinür düşmanına degecek **gëyim**¹⁸ söküb, bağır delüb geçüb ötse" (Shahgoli vd., 2019: 208, 216); "Alın başa götürende **tavulğalar**" (Shahgoli vd., 2019: 206, 212, 216) şeklinde geçmektedir.

Sonuç

Kahramanlık destanları, birçok açıdan diğer sözlü edebiyat türlerinden ayrılmaktadır. Köklü milletlerin sahip olduğu kahramanlık destanları, sözlü kültürün diğer örneklerinden farklı olarak halkın etnografyasına, devlet yapısına, coğrafi sınırlarına, felsefesine, algısına, kültürel ve estetik değerlerine dikkat çeker. Kahramanlık destanlarına farklı açılardan yaklaşılabileceği gibi bu destanlarda insanların kültürel değerlerinin bir parçası olan giyim kültürünün değerlerini bulmak da mümkündür. Bu anlamda Oğuzların kültür abidesi sayılan Dede Korkut Kitab'ında Oğuz giyim kültürünün pek çok unsurun görmek mümkündür. Bundan dolayı çalışmada Oğuzların giyim kültürü, Dede Korkut Kitabı temelinde incelenmiştir.

¹⁷ kıska, ince (Shahgoli vd., 2019: 261)

¹⁸ savaşta giyilen zirh, savaş giysisi (Shahgoli vd., 2019: 248)

Türk topluluklarının giyim kuşamla ilgili pek çok özellik ve incelikleri Dede Korkut Kitabı'nda görülebilmektedir. Kültürel şifrelerin üretilmesi ve paylaşımında ortak faydası ve birleştirici bir unsuru olarak Dede Korkut Kitabı'ndan ulaşılan bu bilgiler önem taşımaktadır.

Geleneksel öğeler içeren giyim kuşam bize, ait olduğu toplum ve o toplumun kültürel unsurlarıyla ilgili pek çok bilgi sunabilir. Bunların yanı sıra toplumların yerleşik ya da konargöçer olup olmadıkları, hangi tarihî olayları yaşadıkları ve etnolojik kökenleri konusunda da bilgi verebilen malzemelerdir.

Çalışmada Türk dünyasının önemli kültürel miraslarından biri olan Dede Korkut Kitabı'nda giyim kuşam unsurlarının geniş çapta yer aldığı tespit edilmiştir. Günlük yaşam giyim kuşam başlığı altında erkek ve kadın giysi çeşitleri, kumaş türleri, ayakkabı, başlık ve takının yanı sıra bebek giyimi de yer almıştır. Tören giyim kuşamında Oğuz beylerinin ve kızlarının giyim kuşamı; düğün, kutlama ve yas giyiminin yanı sıra giysilerde kullanılan renkler bakımından da ele alınmıştır. Boylardan da belli olduğu üzere tören elbiseleri sadece düğün ve yas törenlerinde değil; kutlamalarda, ava çıkmada, savaşı kazandıklarında da kullanılmaktadır. Ayrıca çalışmamızda, savaş giyim kuşamında erkeklerin olduğu kadar kadınlara ait savaş giyim kuşamının bulunması, Türk kadınının alplık yönüne işaret etmesi bakımından önemlidir.

Gelenek, görenek, örf ve âdetleri ile değerli kültürel hazineye sahip Türk milleti, bu zenginliklerini nesilden nesile sözlü, yazılı olarak iletmektedir. Nitekim, bir milletin varlığını sürdürebilmesi için kültür değerlerini muhafaza edip yaşatması gerekir. İnsan topluluklarını millet olma vasfına ulaştıran kültür değerleri, insanlar tarafından yaşandığı ve yaşatıldığı müddetçe anlam kazanırlar. Bu durumun şuurunda olan toplumlar da kültürlerine sahip çıkarak varlıklarını sürdürebilmektedirler. Oğuz Türkleri zengin ananesinin ifadesi gibi örf ve âdetleri, inanç ve uygulamaları, yaşam biçimleri de dahil giyim-kuşamları ile büyük bir zenginliğe sahiptir. Dede Korkut boylarından tespit edilen giysi çeşitliliği ve giyim kuşam kültürüne bakıldığında Türklerin köklü bir geçmişe ve etnokültürel değerlere sahip olduğu anlaşılacaktır.

Sonuç olarak; Türk kültür tarihi açısından değerlendirildiğinde Dede Korkut boyları içerisinde Oğuzların toplumsal hayatları, yaşayışları, farklı boy ve çevreleriyle olan ilişkileri, giyim-kuşam, savaş, törenler ve çeşitli ritüellerin varlığı ile diğer uluslardan ayrılan farklı bir yapıda oldukları görülmektedir.

Giyim kültürü de diğer kültürel unsurlar gibi yaşadıkları coğrafyanın özelliklerinden etkilenmiştir. Özellikle yaşam biçimi hâline getirdikleri düğünler ve toylarda verilen ziyafetler, yeme içme alışkanlıkları, eğlence için yapılan avlar, okçuluk müsabakaları, düğün merasimleri, yas merasimleri gibi geleneklerinde kullandıkları giyimler, coğrafi yapıya göre çeşitlilik göstermektedir. Kullanılan ayakkabı ve giyimlerin işlev olarak aynı fakat farklı malzemelerle farklı isimlendirilmeleri açısından bakıldığında yaşanan dönemdeki giyim kültürünün ne kadar zengin olduğu görülmektedir.

Kaynakça

- ABALI, Nurullah (2009). *Geleneksellik ve Modernizm açısından Kılık kıyafet*. İstanbul: İlke Yayıncılık.
- AHMEDOV, S; AĞAYEV, Y. (2014). “Kitabi-Dede Korkut Destanlarında Türk Savaşçılarının silahları” İRS. Tarih Bilimci, 2 (10).
- ATALAY, Besim (2013). *Mahmûd Kâşgarlı Divânü Lügât’it –Türk*. Ankara: TDK
- AYDIN, Nilgün (2015). “Türkiye Sahasında Oyalar ve Ad Almaları Üzerine Dil Kültür, Folklor Bağlamında Bir Değerlendirme”. *Dört Kitada Folklorun İzinde: Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu Armağanı*. Ankara: Hâkim Yayıncılık, s. 767-783.
- BULDUR, Adnan Doğan; MEYDAN, Ali; GÜNGÖR, Şenay (2016). “Dede Korkut Destanlarının Kültür Coğrafyası”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 15(3), ss. 925-947
- DANIŞMEND, İsmail Hami (1979). *Tarihi Hakikatler*. C. 2, İstanbul: Tercüman Yayınları.
- ERGİN, Muharrem (2009). *Dede Korkut Kitabı- 2*. Ankara: TDK Yayınları.
- ERGİN, Muharrem (2014). *Dede Korkut Kitabı- 1*. Ankara: TDK Yayınları.
- GENÇ, Reşat (1997). *Türk İnanışları İle Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı, Kırmızı, Yeşil*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- GEYİKOĞLU, Hasan (1999). “Sürmeli-Çukuru'nda Kayılar”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (12), ss. 251-252.
- GÖKYAY, Orhan Şaik (2000). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- GÖRGÜNAY, Neriman (2008). *Geleneksel Türk giyim tarihi (Milattan Önce Binyıllardan Günümüze kadar)*, İzmir: Grafmat Basım.
- GULİYEVA, Minara (2016). “Azerbaycan Anlatılarında Hil’at Geleneği”, *IV. Kazan Uluslararası Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri (29 Eylül-1 Ekim 2016)*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halkbilimi Bölümü Yayınları: 2, ss. 678-686.
- GULİYEVA, Minara (2018). “Dede Korkut Kitabında Savaş Giyimleri”. *Ana Varlık Dergisi*. Sayı 6, Kış, (Tebriz, İran), ss. 131-148.
- GULİYEVA, Minara; MEYDAN, Cemal (2020). “Horasan’dan Anadolu’ya Oğuz Türklerinde Hil’at Geleneği”, *Selçuk Zirvesi, 2. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*. Konya: Ubak Yayınevi, s. 368-389.
- HACIYEV, Tofiq; BEYDİLİ, Celal (2004). *Dede Gorgud Kitabı, Ensiklopedik Lüğət*. Bakü: Önder Neşr.
- İSKENDERZADE, Lale Avşar (2007). “Dede Korkut Hikayelerinin Türk Plastik Sanatlara Yansıması”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 17, s.320-340.
- KALKAN, Mustafa (1995). *Orta Asya Türk Devletlerinde Ordu ve Savaş Stratejileri*. İzmir: Kaynak Yayınları.
- KAYABAŞI, Nuran; ÖZDEMİR, Melda (2004). “Geçmişten Günümüze El Yapımı Ayakkabılar”, *Millî Folklor Dergisi*, Yıl 16, S. 62, ss. 39-49.
- KÜÇÜK, Salim (2010). “Eski Türk Kültüründe Renk Kavramı”, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*: 54, ss. 185-210.
- ÖGEL, Bahaeddin (1991). *Türk Kültür Tarihine Giriş*. Cilt: 4. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖZCAN, Behiye Asude (2018). “Türk ve Slav Kültüründe Siyah Renk”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5 (18), ss. 269-292.
- PAKALIN, Mehmet Zeki (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- SHAHGOLI, Nasser Khaze; YAGHOUBI, Valiollah; AGHATABAI, Shahrouz; BEHZAD, Sara (2019). “Dede Korkut Kitabı'nın Günbet Yazması: İnceleme, Metin, Dizin ve Tıpkıbasım”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt 16, Sayı 2, Haziran 2019, ss. 147-379.
- SIR, Ayşenur (2009). “Don’ Kelimesi”, *Turcica Çevrimiçi Tematik Acta Türkoloji Dergisi*, Yıl 1, Sayı 2/2, Temmuz 2009, ss. 184-199.

SÜMER, Faruk (2016). *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri- Boy Teşkilatı – Destanları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

SÜSLÜ, Özden (1989). *Tasvirlerle göre Anadolu Selçuklu Kıyafetler*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay.

TANRIVERDİ, Azizhan (2015). *Çal gılcını, Han Gazan!*. Bakü: Elm ve Tehsil.

TÜRKOĞLU, Sabahattin (2002). *Tarih Boyunca Anadolu'da Giyim Kuşam*. İstanbul: Kendi Yayını.

UYGUR, Hatice Kübra (2013). “Dede Korkut Boylarında Kadın Statüsü”, *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi Bildiri Kitabı I*, 17-19 Mayıs, Saraybosna, ss. 385-403.

UYGUR, Hatice Kübra (2015). “Dede Korkut Boylarında Kıskançlık Motifinin Olay Örgüsüne Etkisi”, *III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi, Dede Korkut ve Türk Dünyası Bildiriler Kitabı*, Cilt 1, (19-23 Ekim, Çeşme, İZMİR, ss. 1453-1466.

YAĞLI, Soner (2013). “Gündelik Hayatın Bir Alanı Olarak Moda Aracılığıyla Kültürün Yeniden İnşası”, *İstanbul Arel Üniversitesi, İletişim Fakültesi İletişim Çalışmaları Dergisi, Journal Of Communication Studies*, S. 3.

Elektronik Ortam Kaynakları:

URL-1: <http://cinili.com/archive/wp-content/uploads/2013/09/P1050136.jpg> (15.09.2020).

URL-2: <https://sozluk.gov.tr/> (E.T. 22.09.2020).